

Dějiny jednoho sousedství

Ferdinand Seibt: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Academia, Praha 1996, 464 stran, ISBN 80-200-0577-3.

Seibtova kniha Německo a Češi je jistě jednou z velmi zajímavých a přínosných publikací vydaných v současné době. Její přínos k aktuální tematice česko-německých vztahů je dán nejen šíří zkoumané problematiky, ale též vysokou odbornou kvalifikací jejího autora.

Ferdinand Seibt ve své knize Německo a Češi sleduje Čechy i Němce v určitém konkrétním prostoru po dobu dlouhého historického vývoje. Obě etnika přitom zkoumá na základě historických tradic, sociální struktury, literatury i vědomí vlastní politické, kulturní a ekonomické pozice ve světě, náboženských vazeb a společenských poměrů. Při charakteristice sousedských vztahů upozorňuje na skutečnost, že se v této sféře často střetávají dva názorově zcela rozdílné soudy – vlastní a cizí.

Autor si všímá pestré škály formování národa i etap na cestě k modernímu národnímu českému státu. Např. vysvětluje, proč v roce 1918 byla šlechta z politického života téměř vyloučena a proč v něm chybělo i bohaté měšťanstvo. „*Novinář a historik Otto Forst de Battaglia hovořil o republice bankovních ředitelů, profesorů a bohatých sedláků. To je politická karikatura, ale přesto nám poněkud přibližuje skutečnost, že české měšťanstvo a česká inteligence tohoto století přišla z venkova do světa městské společnosti teprve před jednou dvěma generacemi z prostředí vesnické buržoazie.*“¹

Ferdinand Seibt si všímá též specifických jevů na německé straně, tj. vývoje práva apod. Němci v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nikdy nevytvořili jednotné nářečí. Nedopracovali se ani k jednotnému označení sebe sama. V českých zemích se Němcům nezdařilo ani splynutí, ani dostatečné „vydělení“. Zemské povědomí se sice stalo pojítkem, ale neustále se zdůrazňovaly alternativy. „*Pojem Deutschböhme – český Němec – se velmi rozšířil v 19. století, politické závažnosti mu dodaly ještě první poválečné týdny roku 1918, když si čeští Němci začali sami organizovat Sudety, hodlající utvořit dvě nové provincie německého Rakouska.*“²

Ve společné konfrontaci s novým Československem dávali Němci přednost označení *sudetoněmecký*. Byl to pojem vypůjčený od zeměpisců, jenž však nezahrnoval jen oblast vlastních Sudet – od Lužice po Jeseníky –, nýbrž i západní a jižní oblasti Čech a Moravy, Chebsko i Kravaňsko.

Ferdinand Seibt studuje česko-německé vztahy s odborným chápáním specifických rysů jednotlivých dějinných etap vývoje od raného středověku až do současnosti. Přitom si klade např. následující otázky: Proč jsou Čechové malým národem? Jak působí národní otázka v současnosti? Jaké existují předpoklady a překážky začleňování do jednotné Evropy? S přihlédnutím k historickým skutečnostem si též všímá otázky, jak se malému českému národu vedle mocného souseda podařilo přežít, jakož i otázky národnostní identifikace, otázky proč se historici po celé generace ptali po smyslu českých dějin.

Dějinné zkoumání česko-německých vztahů začíná autor od dob stěhování národů v 6. a 7. století. Svou pozornost přitom soustředí na Slované a Germány. Vzájemné působení sleduje na místopisu, jazykových zvláštностech, prvních pramenných zprávách i v kronikách dávných historiků. Upozorňuje na politickou roli náboženství – křesťanství – v dobách Velkomoravské říše. „*Církevní organizace v těch staletích šla ruku v ruce s politickou závislostí... Franské říšské církvi hodlal Rostislav svou zemi podrobit právě tak málo jako franské moci... obrátil se na cara z Cařihradu.*“³

O Velkomoravské říši píše Ferdinand Seibt ve své knize jako o první velké západoslovenské mocnosti po porážce Avarů. Za vlády knížete Svatopluka se zmíněná říše určitě rozšířila až do Čech. Tehdy měl Metoděj údajně pokřtít přemyslovského knížete Bořivoje.

Po Svatoplukově smrti v roce 894 bylo nutné odrážet nové východofranské požadavky vladaře Arnulfa, který sídlil v Řezně. Pod náporom Maďarů se pak Velkomoravská říše rozpadá.

Drobná česká knížata se v roce 895 podrobila Arnulfovi tributem za ochranu. Desáté století bylo rozhodující epochou pro politický zrod, prostorovou integraci a etnickou nezávislost českého národa. Charakter této epochy poznamenali dva mučedníci – Václav na počátku 10. století a Vojtěch v jeho závěru. Autor je označuje jako mučedníky sousedství. „*Pozadí konfliktu v panovnické rodině asi vytvářela nutnost rozhodnout se mezi politickou nezávislostí Přemyslovců za užšího spojeneckého svazku s polabskoslovanskými sousedy a mezi výraznější vazbou na Bavorsko a německé království.*“⁴ V následujících letech se v politické orientaci českých poměrů prosazovali též saští sousedé. „*Základem slávy zavržděného knížete Václava byla vlastně církevní památka..., nejvýznamnější záruka začlenění Čech mezi země evropského křesťanstva.*“⁵

Do formování mocenských poměrů v Čechách a na Moravě patřil též konflikt mezi Přemyslovcí a Slavníkovci. Vojtěch z rodu Slavníkovců studoval v Magdeburku, ve městě založeném císařem. Zde je třeba již vidět vazby Slavníkovců. V Praze se stal Vojtěch oporou biskupa Dětmara, pocházejícího ze Saska, pak byl též u dvora císaře Oty II. a pod císařovým dohledem byl vysvěcen na biskupa. V roce 995 Boleslav II. přepadl sídelní slavníkovský hrad. Vojtěch, jenž byl mimo Čechy, se neodvážil vrátit. Vítězství dosáhl až po mučednické smrti. Legendy šířily jeho slávu po latinském Západě. Vojtěchova křesťanská politika se šířila po celé středověčnou Evropě.

V Čechách došlo ke zmatkům kolem trůnu. Zásahy německého krále způsobily závislost Přemyslovců na německém sousedovi. Od roku 1002 jsou Čechy označovány za říšské léno. Za vlády Břetislava došlo k českému úderu proti Polsku, v roce 1039 bylo dobyto Hnězdo a Češi odtud unesli ostatky sv. Vojtěcha.

Dalším zkoumaným obdobím jsou léta 1002–1419. Autor se zabývá postavením a postoji šlechty a knížat jako feudálních vlastníků půdy, hospodářským vývojem, demografickou situací, rozšiřováním orné půdy, a to i v souvislosti s příchodem německých sedláků a měšťanů do Čech. Přitom vychází z literatury, hodnotí českou medievalistiku.

Za zvlášť spornou historiografickou otázkou mezi Němci a Čechy pokládá Seibt problematiku měst. Sleduje historii vývoje měst v českých zemích. „*Německé dosídlování přicházelo do Čech z různých stran a nedalo vzniknout žádnému jednotnému sebevědomí.*“⁶ Přitom autor zkoumá skupiny měst vážících se k jistému typu městského práva. Věnuje rovněž pozornost vztahům mezi českými panovníky a říšskoněmeckými králi a císaři, kurfiřtskému úřadu, jakož i poměru mezi králem a vysokou šlechtou. Opět si všimá souvislosti s hospodářským vývojem, významu těžby drahých kovů, ale i otázky, kdo měl prospěch z kolonizace apod.

V samostatné kapitole své knihy Ferdinand Seibt analyzuje společenskou krizi v období 1419–1471, jež se projevila i v krizi se sousedy. Chápe husitské revoluční hnutí v evropských souvislostech, uvádí paralely (např. anglickou). Upozorňuje na skutečnost, že spisy J. Husa poprvé tiskli a překládali v Německu, že zde byla jeho smrt velmi pranýřována a že existovali němečtí husité. Při hodnocení husitských válek „*nacionální předpojatost v německé i české historiografii se po celá staletí klonila k tendenčnímu osočování, jež však nezaujaté a rozvážné zkoumání nemůže potvrdit.*“⁷

Období 1471–1740 charakterizuje Ferdinand Seibt jednak jako období přechodu vlivu v českých zemích od severního protestantismu k jižnímu baroku, jednak jako období, kdy rozhodující působnost v českých zemích získává nový německy mluvící soused – habsburská monarchie. Zajímavé je samozřejmě jeho líčení stavovského povstání v roce 1618 a porážky na Bílé hoře i s jejími důsledky. „*Dva roky stavovské vlády prokázaly nedostatek schopnosti usilovat o obecné blaho s takovým sebezapřením, jaké stavovský ideál vyžadoval. Stavovská porážka na Bílé hoře tak vlastně byla pouze závěrem, poslední kapitolou prohrané revoluce, jejíž volání po svobodě a rovnosti proniklo hlavně ke sluchu panského stavu... Místo na českém trůnu si vyměnil jeden německý panovník s druhým. Z dvaceti*

*sedmi delikventů z roku 1621 bylo deset Němců... Ani vyhnání třiceti tisíců, ani přiznávání nového obyvatelského práva šlechticům a řemeslníkům se neřídilo národnostními kategoriemi. Chápání bitvy na Bílé hoře jako porážky národní je tedy bezesporu mylné.*⁸ Zde se objevují odlišná hodnocení situace bezprostředně po bitvě na Bílé hoře a jejich kulturněpolitických dopadů v následujících dobách.

Ferdinand Seibt se soustřeďuje především na ekonomické škody války, na demografický vliv – na počet obyvatel, na utužení poddanských vazeb. Srovnává habsburský absolutismus v českých zemích s ostatní absolutistickou Evropou. V kulturní sféře studuje „český barok“.

Nové prvky česko-německého sousedství autor objevuje v *éře pokroku, průmyslu a nacionalismu v letech 1740–1918*. Epochální význam pro střední Evropu nachází v revoluci z roku 1848. Zde odhaluje kořeny problémů, jež od té doby sto let ovlivňovaly politické rozepře. „*O všem, co mezi lety 1848 a 1938 rozrušovalo německou i českou stranu, se už mnohokrát diskutovalo: o českém státním právu, o jednotě zemí svatováclavské koruny, ale zároveň i o svazku Čechů a Slováků...*“⁹ Při charakteristice českého národního obrození sleduje Ferdinand Seibt politický, hospodářský i národnostní vývoj v českých zemích. Všimá si zde zvláště průmyslové koncentrace v rámci habsburské monarchie, vývoje politických stran, organizovanosti dělníků i politické příslušnosti Němců v českých zemích.

Zajímavé postřehy obsahuje Seibtovo zamyšlení nad vznikem Československé republiky. Autor poukazuje na výjimečnost dané epochy, na mezinárodněpolitické souvislosti. „*Mocenskopolitická kontroverze se jako v historii tak často střetla se sférami zájmů sociálněpolitických a ze »samovládců všech Rusů« učinila roku 1914 spojence parlamentních demokracií západní Evropy a nakonec i Ameriky. Teprve když v březnu 1917 vzala jeho vláda v revoluci za své, mohly dohodové mocnosti Západu svůj válečný cíl formulovat jako boj demokratů proti autoritářským monarchiím.*“¹⁰

Vznik Československé republiky je zasazen do celkového evropského obrazu. Autor se snaží vysvětlit zvláštní vývoj Československa s ohledem na jeho prostorové a hospodářské členění, sociální strukturu, kulturněpolitickou situaci i národnostní složení a strukturu. Srovnává industrializační trend a jeho důsledky v Československu a v Německu. Ukazuje, jaký význam pro politické vědomí oněch let v Mezevropě (oblast mezi Německem a Ruskem) měla národní politika, obracející se k historii. „*Čeští i němečtí historici klíč k interpretaci historie čím dál častěji shledávali v národnostní rozepři.*“¹¹

Při hledání odpovědí na řadu aktuálních otázek česko-německých vztahů je velmi zajímavá charakteristika česko-německého sousedství v letech 1920–1938. S tím je úzce spojen vnitropolitický vývoj v Československu, jeho národnostní, kulturní a školská politika, v neposlední řadě i hospodářská politika (např. provádění pozemkové reformy). Ferdinand Seibt píše, že „*první a nejhrubší český omyl při provádění reformy... nepochybně spočíval už v propagandistické kampani, jež tuto reformu měla odůvodnit, až k porážce na Bílé hoře se sáhlo... Takovéto vymezení bylo chybné už proto, že pozemková reforma první republiky nerestituovala majetek šlechtický, nýbrž bez ohledu na stav a národnost zkracovala veškeré velké pozemkové vlastnictví.*“¹²

V zahraničněpolitické sféře autor věnuje pozornost opět sousedským vztahům Československa k Německu a k Rakousku, zejména novému vztahu Praha–Berlín. Zahraniční i vnitřní politiku Československa nezbytně doplňuje charakteristika osobnosti prezidenta T. G. Masaryka. Masarykovo vnitřní přesvědčení a jeho programové výroky platily především politické morálce. Seibt se pak zabývá zvláště Masarykovým vztahem k českým politickým zájmům, k německé menšině a k národnostní otázce. Bez povšimnutí nezůstala ani osobnost prezidenta E. Beneše a jeho zahraničněpolitické postupy v letech 1939–1945, neboť bez něho těž nelze dokreslit československou skutečnost.

Stejně podrobně vysvětluje Ferdinand Seibt i „německou frontu“, hospodářskou situaci ovlivňovanou vzrůstající nezaměstnaností, jakož i politické strany. Sleduje rovněž vývoj Sudetoněmecké strany. Po nástupu A. Hitlera k moci v Německu zachycuje také osudy německé emigrace v Československu.

Léta 1938–1948 označuje autor jako katastrofu v sousedských vztazích, analyzuje Mnichovskou dohodu, druhou republiku, Protektorát. „*Působení SS-Obergruppenführera Reinharda Heydricha zahájilo novou fázi německo-českých vztahů. Rozmetal protektorátní vládu... Německou politiku tím však zbavil nezbytného politického opěrného bodu... Po vlně teroru vyvolaného atentátem na Heydricha neexistovala v Protektorátu už žádná česká politická organizace, která by si mohla činit nárok hovořit za nějakou větší část českého národa... na vlivu zato nabyly odbojové organizace různé provenience.*“¹³

Kromě tohoto vývoje ukazuje Ferdinand Seibt, jak zcela stranou, v úplně jiném „světě za ostnatým drátem zápasily se smrtí desetitisíce židovských občanů Československa, jazyka německého i českého“.¹⁴

V zahraničněpolitické sféře na konci války hodnotí autor svazek s Moskvou a po skončení války se dotýká otázek odsunu. Např. upozorňuje na skutečnost, že hlavní funkcionáři NSDAP uprchli a zůstali většinou takoví, kdo se cítili subjektivně bez viny. A proti těm se zaměřila nahromaděná nenávist. Poválečné Německo se stalo zemí, v níž byli integrováni vysídlení Němci.

Autor zkoumá celý postup integrace v demokratizujícím se Německu, zdrženlivý odstup německé veřejnosti k sudetským Němcům, roli vysídleneckých organizací, politických stran, rozebírá pojem „sudetoněmecké sebereflexe“ i okolnosti vzniku „landsmanšaftů“. „*Pracovní sdružení na ochranu sudetoněmeckých zájmů vybralo z milionových zástupů vyhnanců jen Němce sudetské.*“¹⁵

Z české perspektivy si Ferdinand Seibt všímá specifické úlohy historické literatury, vývoje české historiografie, která si podle jeho názoru zaslouží maximální pozornost. Svou roli v poválečných česko-německých sousedských vztazích sehrála i existence dvou německých států a socialistický vývoj v Československu v rámci sovětského bloku. V roce 1968 oběhla svět vlna společenského protestu a touhy po reformách. V Praze tehdy tanky států Varšavské smlouvy vyvolaly emigraci. Dne 1. ledna 1977 vyzvala Charta k respektování lidských a občanských práv. Jako námět do diskuze otevřela i otázku vyhnání Němců. „*Nastal rozhodující průlom do hradby českého mlčení k překonání společné katastrofy.*“¹⁶

Závěrem autor zdůrazňuje aktuálnost „vyrovnání se s minulostí“ u Čechů i u Němců v souvislosti se současným vývojem vzájemných vztahů a s novou perspektivou.

Celá publikace je opravdu odborným příspěvkem ke studiu velmi aktuální problematiky, vybízí k diskuzi na vědeckém základě, osvětluje některé nové aspekty historických skutečností a přispívá k jejich novému hodnocení. Je založena na studiu bohaté literatury a pramenů, jak dokumentuje příložený seznam.

Ivona Řezanková

¹ Seibt, F.: Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Academia, Praha 1996, s. 10.

² Tamtéž, s. 12.

³ Tamtéž, s. 39.

⁴ Tamtéž, s. 47.

⁵ Tamtéž, s. 49.

⁶ Tamtéž, s. 78.

⁷ Tamtéž, s. 145.

⁸ Tamtéž, s. 167.

⁹ Tamtéž, s. 203.

¹⁰ Tamtéž, s. 215.

¹¹ Tamtéž, s. 230.

¹² Tamtéž, s. 264.

¹³ Tamtéž, s. 325–326.

¹⁴ Tamtéž, s. 327.

¹⁵ Tamtéž, s. 346.

¹⁶ Tamtéž, s. 367.